



לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת וישלח, תשע"ד
מספר 1043מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

השפעת התנהלותו של יעקב על מעשי בניו

(האם דמות האב כפי שראו בני יעקב בביתם, השפיע על התנהלותם כבוגרים)

שמואל בלאו

מבין הדמויות שבבראשית בולטת דמותו של יעקב אבינו. סיפורו נפרס על פני שבע פרשיות (אברהם אבינו, אבי האומה, מופיע רק בארבע פרשיות). יעקב נהפך לישראל והוליד את "שבטי ישראל" וממנו צמחו "בני ישראל". במאמר זה נבחן את התנהלותו של יעקב אבינו לאורך חייו כפי שנכתב בכתובים, ונשאל אם התנהלותו של יעקב האב השפיעה על מעשיהם של בניו. נשתדל לא להביא מהפרשנויות הרבות של חז"ל, אלא נתמקד בעיקר בכתוב בפרשה. לפשוטה של תורה.

התנהלות יעקב לאורך חייו

התורה ממעטת בתיאור אופיים של אנשים. אחד המעטים שהיא מרבה לתאר הוא יעקב: "איש תם ישב". יעקב נולד לאביו יצחק שהצליח מאוד כלכלית, אך כנראה היה פחות דומיננטי בחינוך ילדיו. ניתן להבין מפשוטו של מקרא שרבה הייתה הדמות ה"חזקה" בבית (החלפת הברכות בין יעקב לעשו, שליחת יעקב ללבן אחיה ועוד). האם יעקב היה דמות סמכותית ודומיננטית מאביו? האם היה יעקב לילדיו דמות אבהית? להלן סיכום קצר של כמה אירועים שפקדו את יעקב בלשון התורה ולפי סדר הופעתם:

קושי אפשרי בהתנהלותו של יעקב	האירוע
יעקב הצעיר אינו מוטרד כשהוא משקר לאביו. מטרידה אותו האפשרות שיקבל קללה במקום ברכה.	לקיחת הברכות מעשו והטעיית יצחק: "אולי ימשני אבי ויהייתי בעיניו כמתעטע ויהבאתי עלי קללה ולא ברכה" (בר' כז: יב).
יעקב מסכים לעסקה שרקח לבן. שני פגמים בעסקה: א) לא כך סוכס; ב) הוא לוקח אישה (לאה) שאינו אוהב ואינו רוצה בה.	החלפת לאה ברחל על ידי לבן: "ויאמר לבן לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה... ויעש יעקב כן וימלא שבע זאת" (שם כט: כו).
יעקב כועס על רחל, אינו קשוב לרגשותיה ומפגין חוסר אמפתיה. ¹	תגובת יעקב לרחל לבקשתה "הבה לי בנים": "ויחר-אף יעקב ברחל ויאמר התחת א-להים אנכי אשר-מנע ממך פרי-בטן" (שם ל: ב).
לאה ורחל עדיין נוטרות לאביהן על מכירתן ליעקב. זה לא נשמע טוב גם מצד יעקב. האם הן נמכרו נגד רצונן? ²	רחל ולאה מסבירות ליעקב מדוע הן מסכימות לברוח אתו מבית לבן אביהן: "ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו" (שם, לא: יד).
התנהגות לא אמיצה במיוחד.	בריחת יעקב מלבן: "ויגנב יעקב את-לב לבן הארמי על-פלי הגיד לו כי ברח הוא" (שם, לא: כ).

* פסיכולוג במרכז לייצוץ ללימודים ולפיתוח קריירה בדקאנט הסטודנטים.

¹ כמה פרשנים, בהם רד"ק, מגנים על תגובת יעקב ומעבירים חלק מה"אשמה" לתביעתה של רחל: "לפי שתלתה הכוח בו (ביעקב), ולא באל" (רד"ק בר' ל: ב).

² התורה מדגישה כמה פעמים את אהבת יעקב לרחל (האם רחל אהבה את יעקב? לא ברור) ורמזים להיותה של לאה שנואה. אין אזכור בתורה ליחסן הרגשי של האמהות ליעקב מלבד ההתרעמות על מכירתן כנכריות על ידי אביהן.

מעבר לפסיביות. כל שמות הבנים מתבססים על קנאת האחיות ומריבתן על תשומת הלב יעקב! האם יעקב לא היה אמור למנוע מתן שמות אלו?	יעקב אינו שותף כלל במתן השמות לבניו. לאה ורחל נותנות את כל השמות (חוץ מבנימין, מסיבות טרגיות).
העדפת דם (ילדי האמהות) על דם (ילדי השפחות). יעקב ממקם את האמהות וילדיהן שמא יקרה משהו רע.	ההכנות למפגש עם עשו: "וַיִּשֶׂם אֶת-הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת-יְלָדֵיהֶן רֵאשֵׁנָה וְאֶת-לֵאָה וְיְלָדֵיהָ אַחֲרָיִים וְאֶת-רָחֵל וְאֶת-יוֹסֵף אַחֲרָיִים" (שם, לג:ב)
יעקב חושש מתגובת הסביבה ואינו ער כלל לחומרה המוסרית של המעשה. ³	תגובת יעקב לשמעון ולוי לאחר שרצחו את תושבי שכם: "עַכְרָתֶם אֵתִי לְהַכְאִישְׁנִי בְיֹשֵׁב הָאָרֶץ בְּכַנְעֲנִי וּבְכַרְזֵי וְאֲנִי מִתִּי מִסָּפֵר וְנֶאֱסָפוּ עָלַי וְהַכּוֹנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי" (שם, לד:ל).
"וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל". וזהו?	מקרה ראובן ובלהה: "וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת-בְּלֵהָהּ פִּילְגָשׁ אֲבִיר" (שם, לה:כב).
העדפה ברורה ובעייתית של יוסף על פני אחיו.	העדפת יוסף: "וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת-יוֹסֵף מִכָּל-בְּנָיו כִּי-בֶן-זְקֵנִים הוּא לֹו וַעֲשֵׂה לוֹ כְּתָבַת פַּסִּים" (שם, לז:ג).
שתיקתו העמיקה את הקנאה והשנאה ליוסף.	תגובת יעקב לחלומות יוסף: "וְאָבִיו שָׁמַר אֶת-הַדְּבָר" (שם, לז:יא)

מעשיהם של בני יעקב

עוד לפני המפגש הקשה עם יוסף בדותן בפרשה הבאה התורה מספרת לנו על כמה מקרים לא סימפטיים שקרו לבני יעקב. נזכיר את החמורים שבהם על פי סדר הולדתם:

הקושי בהתנהגות	האירוע	בן יעקב
מעשה חמור ולא מוסרי. פגיעה קשה באביו, באמו ובכל המשפחה.	שוכב עם בלהה אשת אביו. ⁴	ראובן
למרות הנסיבות (חטיפת דינה), שמעון ולוי התנהלו באופן בוטה ברצחם עיר שלמה שרובה הייתה חפה מפשע.	רוקחים עסקה מפוקפקת עם שכם וחמור ובעקבותיה שוחטים את כל תושבי העיר.	שמעון ולוי
ומוסיף יהודה חטא על פשע כשמצווה "הוציאוה וְתִשְׂרֹף".	יהודה שוכב עם ה"קדשה" (תמר כלתו) על אם הדרך.	יהודה
הקנאה והשנאה העבירה אותם על דעתם עד כדי נכונות להרוג את אחיהם.	הרצון להרוג את יוסף, זריקתו לבור, מכירתו לישמעאלים והסיפור שסיפרו לאביהם.	כל האחים

את המעשים הללו עשו האחים בבגרותם. המקרה החמור מכול ואולי הדרמטי בתנ"ך כולו הוא סיפור יוסף ואחיו.⁵ לאירוע החמור שותפים רוב האחים, ואולי בגללו נדרשנו לכל הדין הזה – הנכונות להרוג את יוסף אחיהם בדם קר, לשקר לאביהם ולהורידו ביגון שאולה עד סוף ימיו. המעשה הוחלף על ידי הבכור ראובן בזריקת יוסף אל הבור (מוות כמעט ודאי), שהומר בסופו של דבר על ידי המנהיג יהודה במכירתו לישמעאלים. ארבעה סיפורים לא פשוטים, שיש בהם גילוי עריות ושפיכות דמים.

האם יש קשר בין הדברים?

נחזור לשאלה שבה פתחנו. האם יש קשר בין מה שראו ילדי יעקב אצל אביהם בילדותם ובין התנהגותם בבגרותם? האם על ידי שיעקב האב אפשר לשתי נשותיו לקרוא לכל ילדיהם בשמות שמנציחים תחרות וקנאה⁶ הוא תרם להערכת היחסים בין האחים לאחר מכן? ובבגרותם האם תגובה תקיפה יותר של יעקב למעשיהם של ראובן (עם בלהה) ושמעון ולוי (עם שכם וחמור) הייתה מונעת את המעשה החמור ביותר של האחים כלפי יוסף? במונחים פסיכולוגיים-חינוכיים של היום

³ יצוין שבשונה מתגובתו בעת האירוע בסוף ימיו "מתחשבן" יעקב עם שמעון ולוי ומביע חוסר נחת בוטה מהתנהגותם ואף "מברך" אותם: "אָרוּר אַפֶּם פִּי עַז וְעֶבְרַתֶם פִּי קִשְׁתֶּה אַחְלָקֶם בְּיַעֲקֹב וְאַפְיָצֶם בְּיִשְׂרָאֵל" (שם, מט:ז).

⁴ ישנן פרשנויות בחז"ל שטוענות שראובן לא באמת שכב עם בלהה. למשל, רש"י במקום אומר ש"בלבל יצועי אביו". רש"י מסתמך על הגמרא "אמר ר' שמואל בר נחמני... כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה" (שבת נה:ב). ואולם יעקב עצמו מוכיח שאכן כך היה. בברכתו בפרשת "ויחי" הוא אומר על ראובן "פָּחַז פְּמִים אֶל-תּוֹתֵר פִּי עֲלִית מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אַז חָלַלְתָּ יְצוּעֵי עֲלֵה" (שם, מט:ד).

⁵ הדרמה של יוסף העסיקה וריתקה גם את עמי העולם ונכתבו עליה ספרים ומחזות. למשל "יוסף ואחיו", שכתב תומאס מאן, הסופר הגרמני זוכה פרס הנובל, והמחזמר "יוסף וכתונת הפסים" שכתב אנדרו לויד וובר.

⁶ החל מהבן הבכור ראובן – "כִּי-רָאָה ה' בְּעֵינָי פִּי עֲתָה יֶאֱהָבֵנִי אִישִׁי" (כט:לב) ועד לבן האחד עשר, יוסף: "יוֹסֵף ה' לִי בֶן אַחֲרָ" (ל:כד). כל שמות הבנים, בכלל זה שמות בני השפחות, מהותם בקנאה בין האחיות ובתחרות על לבו של יעקב.

ניתן לשאול: האם התנהלות לא ברורה וסמכותית של יעקב כלפי בניו, התנהגות שלא תמיד הייתה אחידה, השפיעה לרעה על התנהלותם של בניו?

בני יעקב גדלו באוהליהן של ארבע אמהות, וייתכן שלא ראו בסביבתם נוכחות מספקת של אב דומיננטי. ייתכן שיעקב לא עסק די הצורך בחינוכם ולא הפגין אבהות ברורה וקוהרנטית. אפשר לשער שדרך גידולם של בני יעקב השפיעה על מעשיהם בבגרותם.

לסיכום: האם יש קשר בין התנהלות יעקב למעשי בניו? כמובן איננו יודעים. אם כן מהיכן היומרה לנתח את התנהלות יעקב אבינו ולהעלות תזות כאלו? מהטקסט המקראי! אי אפשר להתעלם מכך שהתורה טרחה לספר לנו את הסיפורים הללו בשפה הזו ובסדר הזה. אולי כדי ללמדנו משהו.